

TRUYỀN DẠY LÀN ĐIỀU HÁT THEN TÀY TRONG MÔI TRƯỜNG GIÁO DỤC Ở HUYỆN ĐỊNH HOÁ, TỈNH THÁI NGUYÊN

Nguyễn Thị Thu Thủy*, Đỗ Xuân Tùng
Trường Đại học Sư phạm – ĐH Thái Nguyên

TÓM TẮT

Mục tiêu: Nghiên cứu thực trạng và giải pháp truyền dạy làn điệu hát Then Tày trong môi trường giáo dục nhằm bảo tồn giá trị ngôn ngữ, văn học và giá trị văn hoá ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên. **Phương pháp nghiên cứu:** Sử dụng nhóm phương pháp nghiên cứu lý thuyết để phân tích, tổng hợp tài liệu về đặc điểm ngôn ngữ, văn học và văn hoá của lời Then Tày; phương pháp điều tra khảo sát và thực nghiệm sư phạm sử dụng để nghiên cứu thực trạng và giải pháp truyền dạy làn điệu hát Then trong môi trường giáo dục. **Kết quả:** Khái quát về làn điệu hát Then Tày, nêu thực trạng và đề xuất một số hình thức truyền dạy hát Then trong môi trường giáo dục ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên. **Kết luận:** Truyền dạy làn điệu hát Then trong môi trường giáo dục là cần thiết và hiệu quả, mang lại giá trị vững bền cho công tác bảo tồn và phát huy giá trị ngôn ngữ, văn học, nghệ thuật, bản sắc văn hoá các dân tộc Việt Nam.

Từ khoá: Truyền dạy; hát then; môi trường giáo dục; ngôn ngữ; văn học; văn hoá; huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên.

Ngày nhận bài: 11/5/2019; Ngày hoàn thiện: 24/5/2019; Ngày duyệt đăng: 16/6/2019

THE SPREAD OF THEN TAY SINGING IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN DINH HOA DISTRICT, THAI NGUYEN PROVINCE

Nguyen Thi Thu Thuy*, Do Xuan Tung
TNU - University of Education

ABSTRACT

Objective: To study the status and solutions of teaching the singing song Then Tay in the educational environment in order to preserve the values of language, literature and cultural in Dinh Hoa district, Thai Nguyen province. **Research methods:** Using method of theoretical research to analyze and synthesize documents on linguistic, literary and cultural characteristics of Then Tay words; Methods of investigation and pedagogical experiment used to study the current situation and solutions to teach Then singing songs in educational environment. **Results:** Overview of the singing song Then Tay, outlined the situation and proposed some forms of teaching Then singing in the educational environment in Dinh Hoa district, Thai Nguyen province. **Conclusion:** Teaching Then singing songs in the educational environment is necessary and effective, bringing sustainable values for the preservation and promotion of the values of language, literature, art and cultural identity of Vietnam peoples.

Keywords: Transmission; Then singing; educational environment; language; literature; culture; Dinh Hoa district; Thai Nguyen province.

Received: 11/5/2019; Revised: 24/5/2019; Approved: 16/6/2019

* Corresponding author. Email: thuythu1930@yahoo.com.vn

Hát Then vừa là một loại hình nghệ thuật sân khấu đồng thời là một tín ngưỡng dân gian của dân tộc Tày. Hát Then đã đi vào đời sống nhân dân một cách tự nhiên, nó phản ánh mọi khía cạnh trong đời sống của đồng bào Tày ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên và được đưa vào danh sách Văn hoá phi vật thể quốc gia. Hiện nay do sự tác động nhiều mặt của đời sống xã hội, việc truyền dạy hát Then không còn được chú trọng ở các gia đình, làng bản nên hát Then có nguy cơ mất dần vị thế trong đời sống văn hóa của dân tộc Tày. Trong địa bàn huyện Định Hoá, có rất ít người dân biết hát Then Tày, trong đó khoảng 82,3% ở tuổi trung niên và cao tuổi, 17,7% ở tuổi thanh thiếu niên. Khi được hỏi về Then Tày nhiều em học sinh không biết và cũng không quan tâm đến việc bảo tồn bản sắc văn hóa của dân tộc mình. Nghiên cứu việc “Truyền dạy làn điệu hát Then Tày trong môi trường giáo dục ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên, chúng tôi muốn hướng đến những người trẻ - lực lượng chính trong công tác bảo tồn làn điệu hát Then đem lại giá trị bền vững.

1. Làn điệu hát Then Tày ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên

Trong cộng đồng các dân tộc Việt Nam có 8 nhóm ngôn ngữ. Dân tộc Tày thuộc nhóm ngôn ngữ Tày - Thái (Tai - Kadai). Dân tộc Tày có số lượng dân số đứng thứ hai sau dân tộc Kinh và là một dân tộc có ngôn ngữ riêng. Người Tày xưa kia phân bố chủ yếu ở vùng Trung du miền núi Bắc Bộ Việt Nam nhưng sau đó do nhiều nguyên nhân về chính trị, kinh tế và ảnh hưởng của xã hội đến nay dân tộc Tày phân bố khắp cả nước, chủ yếu vẫn là ở vùng núi phía Bắc với các tỉnh Lạng Sơn, Cao Bằng, Bắc Kạn, Thái Nguyên. Người Tày sử dụng ngôn ngữ chính là ngôn ngữ Tày trong giao tiếp, sinh hoạt và lưu truyền các giá trị văn hoá. Để lưu giữ tiếng nói của mình, người dân tộc Tày đã dùng chữ viết Hán Nôm - Tày (dạng chữ này hiện giờ không còn được sử dụng) trong đời sống sinh hoạt bao gồm nói về con người, cây cối, sự vật, hiện tượng đến những thuật ngữ khoa học, văn học và những khái niệm trừu tượng hoá.... sự vay

mượn làm cho tiếng Tày thêm phong phú. Tiếng Tày đã phát triển một cách vượt bậc khi mượn chữ Quốc ngữ để phiên âm và lưu truyền các loại văn bản. Tiếng Tày có quan hệ gần gũi với tiếng Nùng, ở mức trao đổi trực tiếp được và giao tiếp được với người nói tiếng Lào, tiếng Thái. Mặc dù có sự phân bố ở mỗi vùng miền nhưng người Tày ở đâu cũng mang trong mình những nét văn hoá truyền thống và có ý thức lưu giữ nghệ thuật dân gian hát Then.

Trong cuốn “*Then Tày những khúc hát*”, tác giả Triều Ân đưa ra nhận xét “*Cây đàn và lời hát Then của dân tộc Tày đã có từ rất lâu, từ khi tổ tiên ta có nhu cầu sinh hoạt văn hóa*” [1, tr. 21]. “*Hát Then là loại hát thuộc về thờ cúng (Chant Culteel) do những then làm nghề (chantcuse cultuelle) hát trong nghi lễ*” [1, tr. 11]. Nhà văn Vi Hồng cũng cho rằng, Then Tày bắt nguồn từ rất xa xưa từ khi người Tày cổ hát “những khúc hát đưa linh” đưa tiền linh hồn người đã khuất về nơi an nghỉ. Các tác giả Dương Sách, Hoa Cương trong cuốn “*Văn hóa dân gian Cao Bằng*” đều cho rằng: Then Tày và cây đàn tính của dân tộc Tày có từ rất lâu đời. Như vậy có thể thấy, hát Then có nguồn gốc từ rất lâu đời không thể xác định được đúng thời gian. Hát Then sinh ra trong đời sống của người dân và lưu giữ bằng hình thức truyền miệng, về sau khi các thầy Then được học thì viết lời Then ra giấy bằng chữ Nho. Then đến nay được chia làm hai loại là Then cổ và Then kim. Then cổ được sáng tác hoàn toàn bằng tiếng Tày. Then kim được các nghệ nhân tự sáng tác ra nhưng dựa trên nội dung và nhịp điệu của Then cổ.

Then cổ hay Then kim đều là sự kết tinh của yếu tố ngôn ngữ và văn học rất đậm nét. Các bài Then mang tính nghi lễ thường là các bản trường ca miêu tả tường tận cuộc sống, tâm tư nguyện vọng bằng những hình ảnh đẹp, gần gũi với con người. Trong lời Then có sự đan cài nhiều cốt truyện mang tính thần thoại, truyền thuyết, cổ tích, ca dao tục ngữ, sử thi của người Tày ở Định Hoá. Then sử dụng rất nhiều yếu tố tự sự, trữ tình cùng với sự hoà

quyện giữa người và ma, thần linh làm cho Then mang tính kỳ ảo. Những làn điệu hát Then được mượn từ điệu dân ca truyền thống với nhiều hình ảnh so sánh, ẩn dụ, phóng đại, cùng thể thơ bảy chữ “thất thất trường thiên”, nhịp điệu linh hoạt làm cho lời Then đậm chất văn học dân gian.

1.1. Then cổ của dân tộc Tày

Then cổ của người Tày ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên có từ rất xa xưa, loại Then này thường viết bằng chữ Nôm Tày để truyền dạy lại cho thế hệ sau. Then cổ được thầy Then sưu tầm, lưu giữ và truyền dạy. Thầy Then phải biết chữ Nôm phiên âm lời Then từ chữ Nôm Tày sang chữ Tày. Khi dịch thầy Then phải am hiểu, có vốn từ rộng lớn vì khi dịch chuyển cần có sự hài hoà về âm tiết và nhịp điệu của Then.

Nội dung các bài Then cổ thường là Then cấp sắc, Then ma chay, Then cầu an, Then mừng thọ,... Mỗi bài Then cổ gắn với một nghi lễ nào đó trong đời sống người dân tộc Tày. Thầy Then là cầu nối giữa con người với Ngọc Hoàng. Để trình được Ngọc Hoàng thì thầy Then phải chuẩn bị lễ vật rất chu đáo và lời cúng phải đi qua các bước và các cửa mà Then đã đề ra. Như ở Then ma chay để hoàn thành khoá lễ buộc thầy Then phải trải qua 7 bước và 13 cửa như sau:

Bước 1: Hát khởi đầu: Thầy Then mời thần linh về chứng lòng thành gia chủ

Bước 2: Thầy Then xin Táo quân giúp đỡ trong cuộc hành trình lên thiên cung.

Bước 3: Thầy Then tả khung cảnh dưới địa phủ

Bước 4: Thầy Then làm cầu nối giao lưu tình cảm giữa thần linh và linh hồn.

Bước 5: Thầy Then miêu tả cảnh gia đình tín chủ

Bước 6: Thầy Then giao cho âm binh đi tìm hồn tổ tiên người mất và gặp Ngọc hoàng.

Bước 7: Thầy Then bàn giao đất đai, ao chuôm, động vật, cây cối cho người mất (tại khu đất chôn cất). Con đường lên trải qua 13 cửa mà hát Then trình bày rất rõ:

Cửa 1: Thầy Then tấu cửa Thổ Công

Cửa 2: Thầy Then tấu cửa Thần Nông

Cửa 3: Thầy Then tấu Thành Lâm

Cửa 4: Thầy Then tấu cửa gia Tiên

Cửa 5: Thầy Then tấu cửa Ngự Trung

Cửa 6: Thầy Then tấu cửa Tề Thiên

Cửa 7: Thầy Then tấu cửa ông Tổ Then

Cửa 8: Thầy Then tấu cửa điều hành

Cửa 9: Thầy Then tấu cửa Nam Tào

Cửa 10: Thầy Then tấu cửa Hoa Vương Thánh Mẫu

Cửa 11: Thầy Then tấu cửa Tam Bảo

Cửa 12: Thầy Then tấu cửa Ngọc Hoàng

Cửa 13: Thầy Then giao mọi thứ cho người mất

Qua việc cúng lễ các thầy Then đã góp phần lưu giữ được ngôn ngữ, văn hóa dân tộc Tày trong cộng đồng người Tày hiện nay. Vì vậy, Then Tày cổ ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên xứng đáng được đưa vào danh sách Văn hoá phi vật thể cấp quốc gia.

1.2. Then kim của dân tộc Tày

Then kim là loại Then được xây dựng trên nhịp điệu, âm tiết của Then cổ nhưng có nội dung, cách ngắt nhịp, luyện lấy mới do nghệ nhân, thầy Then sáng tác ra nhằm lưu giữ được giá trị truyền thống của người Tày ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên. Về cơ bản Then kim không khác Then cổ nhiều nhưng nội dung lại được xây dựng bám sát vào cuộc sống sinh hoạt con người Định Hoá. Khi diễn xướng Then kim thì người hát phải hát hai lời, một lời nguyên tác tiếng Tày và một lời tiếng Việt. Khi diễn xướng, người hát thường hát tiếng Việt trước bởi tiếng Việt dễ tiếp thu và dễ nghe, mang tính phổ thông hơn, sau đó là hát tiếng tiếng Tày, kết hợp với gảy đàn Tính. Then kim cũng phản ánh mọi mặt văn hoá người Tày, kết hợp sử dụng đàn cài ngôn ngữ mẹ đẻ và ngôn ngữ phổ thông, trong những lời hát chứa nhiều hình ảnh sinh động về vẻ đẹp thiên nhiên và vẻ đẹp con người trong cuộc sống. Nội dung Then kim thường là:

* Ca ngợi sự thay đổi của mảnh đất Định Hoá

Nội dung các bài hát Then ca ngợi mảnh đất Định Hoá ngày phát triển giữa rừng núi điệp điệp trùng trùng, khuyên con người ta biết đoàn kết vượt qua khó khăn, thử thách trong chiến đấu cũng như khi hoà bình. Bài “*Tự hào Định Hoá*” thể hiện rất rõ điều này.

Nguyên tác tiếng Tày

Tham cần dú chang mường đuổi khỏi
 Chắc rằng mùa slao nọi báo đây
 Vần Bác Khẩn tó phảy chúp mạy
 Pì noọng rầu tò sày cháu nước
 Định Hoá lầu muôi moóc pần đao
 Cầu pì lông rềng tào bó nặm
 Bộ đội mà Bác giảng pù sung
 Chỉ tàng pây lập công quảng soác
 Định Hoá mì Đảng, Bác mà thâng
 Đin piết nhạc phát khâm bầu hí
 Hốc sóp pì khay nhị gioóc hom
 Tỏi mầu lạo chang mường đây báo
 Đèn điện rùng pần đảo chang buồn
 Tàng cải pây phường lằm quá bản
 Cờ teo khắp đồng ngàn pây đeng
 Tời cần im ngân chén khai dự
 Cần chấp cần hăn chữ Bác Hồ
 Thịnh oóc chang chiến khu cách mạng
 Ngầu cần sung tây sắc khâu phía
 Cốc năm sâu cháy rì pây mại

Tam dịch

Tôi hỏi bạn phải người Định Hoá
 Có biết làng bản xá quê ta
 Có công gì với nhà nước lớn
 Theo Bác Hồ đuổi bọn xâm lăng
 Cuộc kháng chiến chín năm anh dũng
 Định Hoá ta giang rộng cánh tay
 Đón bộ đội lên đây đánh giặc
 Định Hoá mừng có Bác chỉ tay
 Bạn có biết hôm nay Định Hoá
 An toàn khu cả nước tri ân
 Sáu chục năm ngát thơm hoa lá
 Đổi mới rồi đẹp quá bạn ơi
 Nhà nhà có điện soi lấp loá
 Đường nhựa quanh bản xã vùng sâu
 Cờ đỏ bay trên đầu mái ngói
 Cuộc đời đẹp cho đến mai sau
 Bạn cùng tôi chúc nhau may mắn
 Sinh vào thời có Đảng quang vinh
 Bác Hồ bậc anh minh sống mãi
 Đảng trường tông vĩ đại muôn năm. [3, tr. 4]

Từ trong bom đạn đứng lên, quê hương Khau Diều - Định Hoá nay đã thay da đổi thịt có sự ấm no, tự do, hạnh phúc, nhờ có Đảng, nhờ Bác Hồ mà niềm tin vào cuộc sống được bùng cháy. Điều đó được thể hiện trong đoạn Then “Đin bản phóng gioóc” (Đất làng nở hoa).

Nguyên tác tiếng Tày

Bác Hồ dú mốc sẩy sim châu
 Bản Khau Diều hây mì vắn mầu
 Bầu cờ bản tềnh rườn đeng chói
 Đin bản đét mà khâu khối rùng toả

Tam dịch

Tự hào có Bác Hồ đổi mới
 Khau Diều ta vui chơi hơn trước
 Mãi mãi ấm nồng khơi dậy niềm tin
 Cờ đỏ sao vàng phấp phới bay [3, tr. 7-8]

* Ca ngợi tình yêu thiên nhiên

Từ xưa con người luôn lấy thiên nhiên làm chuẩn mực, mượn tứ thơ miêu tả cảnh thiên nhiên để nói về sự trôi chảy của thời gian, về tuổi trẻ, về đẹp con người trong thời kì đẹp đẽ nhất. Mùa xuân là mùa của sự tươi mới, căng tràn nhựa sống với trăm hoa đua sắc khoe hương thơm ngào ngạt khắp nơi. Bài “Châm bóoc” (Ngắm hoa) có lời thơ rất sâu sắc.

Nguyên tác tiếng Tày

Khuốp pì thíp soong bươn vắn chuyể
 Pì bươn pây bằng ến sơn la
 Đông quá xuân tèo mà mảy giá
 Vắn xuân mà bầu ngoà buốt đeng
 Bách thức bóoc muột mềng tom chọp

Tam dịch

Một năm mười hai tháng vận chuyển
 Ngày tháng đi lặp lại thoi đưa
 Đông qua xuân lại về hoa nở
 Ngày xuân như nhắc nhở mọi người
 Trăm hoa cùng khoe tươi sắc đẹp. [3, tr. 12]

* Ca ngợi vẻ đẹp người phụ nữ.

Nhiều bài Then ở huyện Định Hóa ca ngợi vẻ đẹp thuần túy của người phụ nữ dân tộc Tày. Vẻ đẹp đó luôn nằm ở đôi mắt, đôi mắt của nàng đã làm cho bao chàng trai rung động, nhớ thương, xao xuyến và mong được kết duyên cùng. Điều đó được thể hiện rõ nhất trong bài Then “Tha noọng vắn chiêng” (Mắt em ngày hội)

Nguyên tác tiếng Tày

*Tha noọng ngòi lầy lầy khua phía
Bầu mây tốc queng quý bản queng
Tha khau ngòi cần đeo rừ đây
Cần đông băng pá mây tênh pù*

*Hần noọng pí tàng mùa đuổi mé
Tha ơi bà ư ghé lặc lùm
Năm tha tốc tày phuôn bươn nhí
Gioóc goa nhằng chứ nghĩa noọng ơi.*

* Ca ngợi về trường lớp

Bài hát ca ngợi ngôi trường THPT Định Hóa với lời thơ ấp đầy những kỉ niệm thân thương những tình cảm yêu bạn, kính Thầy, ơn Đảng, ơn Bác...

*“Trường Trung học Phổ thông Định Hóa
Bao năm nay vẫn có nơi đây...á ơi...
Lời Bác dạy chúng em ghi nhớ
Công ơn người không thể nào quên*

*.....
Dưới mái trường chung vui học tập
Để mai này, xây đắp quê hương
Tình đoàn kết bên nhau mãi mãi*

Ơn Đảng, Bác ghi mãi đời đời...” [3, tr. 2]

Như vậy, hát Then kim có một vị trí nhất định trong đời sống văn hóa của người dân huyện Định Hóa. Để bảo tồn ngôn ngữ, giá trị văn học truyền thống, giá trị văn hóa của dân tộc Tày, hát Then rất cần được truyền dạy trong môi trường giáo dục.

2. Thực trạng truyền dạy làn điệu hát Then Tày ở huyện Định Hóa tỉnh Thái Nguyên

Việc truyền dạy hát Then Tày ở huyện Định Hóa, tỉnh Thái Nguyên mới chỉ được chính quyền tổ chức một vài lần theo các dự án bảo tồn văn hóa, chưa trở thành nhu cầu và yêu cầu bắt buộc trong giáo dục và đời sống văn hóa của địa phương. Loại Then cổ thường là

Tam dịch

*Mắt em trong ngời ngời giữa rừng
Đôi mắt sắc khôn cùng nhớ thương
Mắt ơi làm vắn vương mỗi bước
Giữa hội vui anh ngược mắt nhìn*

*Đôi mắt làm trái tim xao xuyến
Mắt ơi đừng lúng liếc trao nghiêng
Nước mắt tưới tháng giêng nẩy lộc
Ong bướm lượn ước nguyện thành đôi [3, tr. 8]*

Then nghi thức nên phạm vi truyền dạy không rộng chỉ có những thầy Then, thầy Pụt, thầy Tào mới truyền dạy lại những lời Then này. Với bản chất Then cổ là then nghi lễ nên ít khi được sử dụng trong sinh hoạt hàng ngày, không phổ biến với mọi người dân. Then kim thì phổ biến hơn với mọi người dân nhưng cũng chỉ ở được diễn xướng ở một phạm vi nhất định.

Trong môi trường cộng đồng, thôn bản, Then Tày được Sở Văn hoá tỉnh Thái Nguyên triển khai dự án cấp kinh phí cho người dân thích hát đến nhà văn hóa học hát và diễn xướng hát Then. Ở xã Quy Kỳ, trường thôn đồng thời là nghệ nhân Hoàng Quốc Tính đứng lên thành lập Câu lạc bộ “Hát Then - Đàn Tính”; xã Phúc Chu có nghệ nhân Lưu Xuân Lai chủ nhiệm Câu lạc bộ; xã Bình Yên - thầy Ma Quốc Tiến chủ nhiệm Câu lạc bộ,... Với tinh thần hăng say học tập, để lưu giữ những giá trị văn hoá dân tộc và giải trí nhiều người đã học thuộc rất nhiều bài hát cả Then cổ và Then kim, đánh đàn Tính cũng rất giỏi và tham dự nhiều cuộc thi của xã, huyện, tỉnh và đạt được nhiều giải cao. Tuy nhiên, các Câu lạc bộ dần dần giảm đáng kể số người tham gia vì hết kinh phí hỗ trợ cho người tham gia. Mỗi dự án chỉ thường diễn ra trong 15 buổi,

khi hết kinh phí các Câu lạc bộ dần giải thể, dù biết rằng trong nhân dân rất nhiều người muốn đi học để lưu giữ những giá trị văn hoá dân tộc. Cho nên, cần phải có những chính sách, giải pháp hiệu quả hơn để việc bảo tồn hát Then được bền vững và phát triển.

Trong môi trường nhà trường, được sự quan tâm của Sở văn hoá tỉnh Thái Nguyên, chính quyền huyện Định Hóa, Trường THCS Nội trú Định Hóa đã xây dựng các lớp hát Then. Thầy Ma Quốc Tiến - Giáo viên tổng phụ trách Đội và cô Nguyễn Thuý Giang - Giáo viên Văn, Bí thư Chi đoàn giáo viên thành lập các Câu lạc bộ, lớp học hát Then. Số học sinh tham gia rất đông được chia làm hai lớp đầy đủ các lứa tuổi từ lớp 6 đến lớp 9. Mỗi lớp được các thầy cô dạy một tuần hai buổi ngoại khoá. Với sự dạy bảo nhiệt tình của thầy Ma Quốc Tiến và nghệ nhân Lưu Xuân Lai, nhiều em đủ tự tin thi văn nghệ của Tỉnh và biểu diễn ở nhiều nơi, đã góp phần lưu truyền và giới thiệu làn điệu hát Then đến mọi người. Theo số lượng khảo sát, chúng tôi thấy trên toàn huyện Định Hóa chỉ có trường Phổ thông dân tộc THCS Nội trú Định Hóa là đưa hát Then Tày vào nhà trường trong chương trình ngoại khoá. Đại đa số các trường trong huyện chưa có định hướng phát triển văn hoá văn nghệ của dân tộc Tày, chưa có dự án đầu tư của cấp trên trong việc bảo tồn hát Then trong trường học, dù biết rằng rất nhiều em yêu thích loại hình văn hoá này, muốn học, để lưu giữ ngôn ngữ bản sắc riêng của dân tộc mình nhưng lại không có điều kiện để học tập.

Trong môi trường gia đình, truyền dạy ngôn ngữ Tày nói chung và hát Then Tày nói riêng không được nhiều hộ gia đình quan tâm. Người Tày có ý nghĩ là xã hội càng ngày càng phát triển cần chuyển ngôn ngữ Tày dần sang ngôn ngữ Kinh cho nên từ nhỏ các em không được tiếp xúc với tiếng Tày, chỉ có khoảng 13% học sinh biết tiếng Tày còn lại đều không được học tiếng Tày. Qua đó cho thấy Hát Then chưa được người dân ý thức rõ trách nhiệm bảo tồn để giữ gìn bản sắc văn

hóa của dân tộc mình. Nhưng nay số lượng gia đình truyền dạy là rất ít dù người lớn trong gia đình biết nhưng cũng không truyền lại cho các em. Khi khảo sát chúng tôi thấy, chỉ có gia đình nghệ nhân Hoàng Quốc Tính thôn Tổng Cùm, xã Quy Kỳ, huyện Định Hóa mới truyền dạy cho hai con của mình là em Hoàng Đông Anh và Hoàng Thu Phương (học lớp 11a3 trường THPT Định Hóa). Hai em học hát và trình diễn rất tốt, em Phương đã 12 lần được mời đi trình diễn cho các đoàn nghiên cứu về hát Then Tày. Trên thực tế chúng tôi thấy, hát Then Tày được truyền dạy trong môi trường gia đình là rất hiệu quả nhưng hình thức này chưa được chính quyền quan tâm và tổ chức hiệu quả.

3. Truyền dạy làn điệu hát Then trong môi trường giáo dục nhằm bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc Tày ở huyện Định Hóa - Thái Nguyên.

Ngôn ngữ dân tộc Tày ở huyện Định Hóa đang có nguy cơ mai một vì hiện nay thế hệ trẻ không còn sử dụng ngôn ngữ Tày trong giao tiếp hàng ngày. Vì ngôn ngữ là yếu tố cơ bản cấu thành nên những giá trị văn hoá, bản sắc riêng của một tộc Người. Làn điệu hát Then đã hội tụ các giá trị về ngôn ngữ, văn học, âm nhạc nghệ thuật nhưng có lẽ văn học mang dấu ấn đậm nét nhất, từ kết cấu đến thể loại, đề tài, chủ đề tư tưởng. Tất cả được tác giả dân gian sáng tác chất lọc và gọt giũa để có những bài Then mang đậm giá trị nhân văn.

Hát Then có vai trò to lớn trong việc bảo tồn giá trị văn hoá, giá trị ngôn ngữ và giá trị văn học Tày. Như vậy, chúng tôi đề xuất ba giải pháp tương ứng với ba môi trường giáo dục nhằm bảo tồn và phát huy bản sắc văn hoá dân tộc Tày ở Định Hóa như sau:

Thứ nhất là trong môi trường giáo dục gia đình dòng tộc: Đây là môi trường đầu tiên, gieo mầm niềm yêu thích hát Then. Mỗi gia đình, dòng tộc dù biết ít hay nhiều về hát Then phải học và truyền lại cho các thế hệ con cháu để con cháu có trách nhiệm lưu giữ giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc mình.

Nếu trong môi trường gia đình và dòng tộc mà thực hiện tốt việc truyền dạy hát Then thì văn hoá dân gian này không bao giờ mất đi. Ngay trong gia đình, mỗi người cần có ý thức lưu giữ ngôn ngữ Tày bằng cách sưu tầm những bài hát Then của ông cha để lại hoặc địa phương mình có, sáng tác và dịch lại bản Nôm Tày hoặc tiếng Tày sang tiếng Việt để truyền dạy cho con cháu tiếp thu bằng hai ngôn ngữ, vừa đảm bảo được ngôn ngữ dân tộc vừa phát triển được ngôn ngữ phổ thông. Mỗi tuần cần có hát giao lưu giữa các gia đình trong xóm, mỗi gia đình cần có nhiều thế hệ tham gia diễn xướng hát Then. Các tổ chức chính quyền của thôn xã huyện cần tổ chức thực hiện, kiểm tra, tổng kết, đánh giá và trao thưởng kịp thời. Địa phương phải coi hoạt động truyền dạy như một nhiệm vụ bắt buộc trong công tác xây dựng đời sống văn hóa của gia đình, một tiêu chí đánh giá gia đình văn hóa nhằm thực hiện chủ trương của Đảng và Nhà nước bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc.

Thứ hai là trong môi trường giáo dục nhà trường: môi trường nhà trường sẽ là nơi các em trau dồi, rèn luyện, mở rộng, nghiên cứu sâu những làn điệu hát Then Tày đồng thời mở rộng vốn ngôn ngữ vốn văn hoá, văn học đặc sắc của dân tộc Tày. Bởi ở Trường có môi trường học tập, phương pháp dạy học khoa học, nghệ nhân, giáo viên có kinh nghiệm nên học sinh có thể tiếp thu hiệu quả hơn. Then Tày cần được đưa vào chương trình Giáo dục địa phương theo chương trình phổ thông mới để học sinh được học bài bản và ý thức được giá trị của việc học hát Then để phát triển ngôn ngữ Tày và giá trị văn học truyền thống. Mỗi tuần, mỗi tháng nhà trường tổ chức các kì thi diễn xướng để phát hiện ra các em có năng lực tốt để có chương trình đào tạo chuyên sâu hơn.

Thứ ba là trong môi trường làng bản, xã hội: mỗi người dân là dân tộc Tày luôn phải có ý thức tham gia làn điệu hát Then Tày một mặt để bảo vệ ngôn ngữ của dân tộc mình mặt khác lưu giữ cái riêng của dân tộc mình. Làng, bản cần có những chính sách và chiến lược lâu dài để hát Then được tổ chức thường xuyên hơn khi hết dự án của Sở văn hoá Tỉnh. Trưởng thôn, chủ tịch các xã cần đầu tư hơn thời gian, công sức trong việc thành lập Câu lạc bộ để hát Then hoạt động thường xuyên đồng thời có kiểm tra, đánh giá, khen thưởng kịp thời học sinh có thành tích xuất sắc trong việc học tập và trau dồi làn điệu hát Then. Thường xuyên tổ chức diễn xướng giữa các Câu lạc bộ, các xã với nhau để học hỏi, giao lưu và chia sẻ kinh nghiệm học tập. Khuyến khích nghệ nhân, người hát Then sáng tác, cảm thụ, nghiên cứu, đăng tải những bài Then mới để lưu truyền cho mọi người biết đến.

Như vậy với ba giải pháp trên mong rằng sẽ đem lại sức sống lâu bền cho ngôn ngữ, văn hoá, văn học Tày nói chung và loại hình hát Then Tày nói riêng. Để làm được điều đó cần có sự quan tâm, hỗ trợ của Nhà nước, của Sở văn hoá tỉnh Thái Nguyên, của làng xã mà nhất là ý thức bảo tồn và phát huy những giá trị văn hoá của người Tày ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Triều Ân, *Then Tày - Những khúc hát*, Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội, 2012.
- [2]. Trần Trí Dõi, *Thực trạng sử dụng ngôn ngữ của một số dân tộc thiểu số vấn đề đặt ra cho giáo dục ngôn ngữ trong nhà trường ở Việt Bắc*, Nxb Giáo dục, Hà Nội, 2006.
- [3]. Tài liệu sưu tầm hát, *Then Tày ở huyện Định Hoá, tỉnh Thái Nguyên* (chưa xuất bản), 2019.
- [4]. Nguyễn Văn Lộc, *Nghiên cứu bảo tồn và phát triển ngôn ngữ, văn hóa một số dân tộc thiểu số ở Việt Bắc*, Nxb Đại học Thái Nguyên, 2010.
- [5]. Lê Ngọc Thắng, Lê Bá Nam, *Bản sắc văn hóa các dân tộc ở Việt Nam*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội, 1994.

